

Working Papers Steunpunt Demografie

Attitudes ten aanzien van allochtonen : Concepten en metingen

H. COFFÉ
Aspirant FWO

STEUNPUNT DEMOGRAFIE
VAKGROEP SOCIAAL ONDERZOEK (SOCO)
VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL

Working Paper 2001-

Steunpunt Demografie, Vrije Universiteit Brussel, Pleinlaan 2, B-1050 Brussels, Belgium

Tel: 32-2-629.20.40

Fax: 32-2-629.24.20

E-mail: esvbalck@vub.ac.be

Website: <http://www.vub.ac.be/SOCO/>

Vakgroep Bevolkingswetenschappen, Universiteit Gent, Korte Meer 3, B-9000 Gent, Belgium

Tel: 32-9-264.91.64

Fax: 32-9-264.91.98

E-mail: John.Lievens@rug.ac.be

Website: <http://www.psw.rug.ac.be/popmeth>

INHOUDSOPGAVE

	p.
1. Inleiding	1
2. Theorie	2
2.1. Begrippenkader	2
2.2. Het meten van houdingen tegenover allochtonen	4
3. Empirisch luik	6
3.1. Maten voor houdingen tegenover allochtonen	7
3.1.1. Verkiezingssurvey van het Interuniversitair Steunpunt Politieke Opinie-Onderzoek	7
3.1.2. Europees waardeonderzoek	12
3.2. Een vergelijking waard?	16
4. Besluit	21

Bibliografie

Bijlagen

Nous transgressons les frontières des langues, les frontières des cultures,
par la confrontation avec les autres cultures:
c'est par là que s'enrichit notre propre identité,
et que, curieusement, disparaît le danger de la perdre.
Plus je me multiplie par les autres, mieux je deviens moi-même.
Car personne ne perd son identité culturelle en s'ouvrant grand à celle des autres.

(André Delvaux, ter gelegenheid van de eerste persconferentie
van het kunstenFESTIVALdesarts)

BIBLIOGRAFIE

- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. & Sanford, R.N. (1950), *The authoritarian personality*. New York : Harper and Row.
- Allport, G.W. (1954), *The nature of prejudice*. Reading : Addison-Wesley.
- Billiet, J. (1993), *Ondanks beperkt zicht. Studies over waarden, ontzuiling en politieke veranderingen in Vlaanderen*. Brussel : VUB Press.
- Billiet, J. (1994), *Het meten van etnocentrisme in verkiezingsonderzoek. Drie methodologische opmerkingen over de noodzaak van gebalanceerde schalen*. Bulletin 1994/15, Leuven : ISPO.
- Billiet, J. (1998), *Structurele determinanten van het stemgedrag en culturele kenmerken van de kiezerskorpse in Vlaanderen. De verkiezingen van 1995*. Bulletin 1998/29, Leuven : ISPO.
- Billiet, J., Carton, A. & Huys, R. (1990), *Onbekend of onbemind? Een sociologisch onderzoek naar de houding van de Belgen tegenover migranten*. Leuven : Sociologisch Onderzoeksinstituut K.U.Leuven.
- Billiet, J. & McClendon, J. Mc Kee (1998), On the identification of acquiescence in balanced sets of items using a structural equation approach. In : Ferligoj, A. (Red.), *Advances in methodology, data analysis and statistics* (pp. 129-150). Ljubljana : FDV.
- Billiet, J., Cambré, B. & Welkenhuysen-Gybels, J. (1999), *Equivalence of measurement instruments for attitude variables in comparative surveys, taking method effects into account : the case of ethnocentrism*. DA/1999-15, Leuven : departement Sociologie KUL.
- Billiet, J., Swyngedouw, M., Depickere, A. & Meersseman E. (2001), *Structurele determinanten van het stemgedrag en culturele kenmerken van de kiezerskorpse in Vlaanderen*. Leuven : ISPO.
- Blommaert, J. & Verschueren, J. (1994), *Antiracisme*. Antwerpen - Baarn: Hadewijch.
- Bobo, L., & Smith, R.A. (1994), *From Jim Crow racism to laissez faire racism. An essay on the transformation of racial attitudes in America*. Paper gepresenteerd op de jaarlijkse bijeenkomst van de Sociological Association, Los Angeles.
- Bogardus, E.S. (1928), *Immigration and race attitudes*. Boston : D.C. Heath.
- Coffé, H. (2001), *De invloed van levensbeschouwelijke en maatschappelijke betrokkenheid op de houding tegenover etnisch-culturele minderheden en extreem-rechts*. Working Paper 2001-1 Steunpunt Demografie, Brussel : VUB.
- Deschouwer, K. (1993), Nieuwe breuklijnen in de politiek? Herverkaveling van het partijenlandschap. *Kultuurleven* 60(3), 66-77.

- Deslé, E. (1992), De betekenis van (internationale) arbeidsmigraties en van het racisme voor de ontwikkeling van de (nationale) welvaartsstaat. In : Deslé, E. & Martens, A., *Gezichten van hedendaags racisme* (pp. 219-262). Brussel : VUB Press.
- De Witte, H. (1992), Racisten of apathici ? Een empirische analyse van de politieke en maatschappelijke opvattingen van kiezers van het Vlaams Blok in 1989 en van de motivering van hun stemgedrag. In : Deslé, E. & Martens, A., *Gezichten van hedendaags racisme* (pp. 189-218). Brussel : VUB Press.
- De Witte, H. (1996), Strategieën ter bestrijding van racisme en rechts-extremisme. Overzicht van de literatuur. In : De Witte, H., Elchardus, M., Kavadias, D. & Pelleriaux, K., *Hoe racisme en rechts-extremisme bestrijden ? Literatuurstudie naar strategieën en empirische analyse van gevoeligheden in de populatie* (pp. 1-39). Leuven / Brussel : HIVA-KUL / Centrum voor Sociologie - VUB.
- Dobbelaere, K., Elchardus, M., Kerkhofs, J., Voyé, L. & Bawin-Legros, B. (Red.) (2000), *Verloren zekerheid. De Belgen en hun waarden, overtuigingen en houdingen*. Tielt : Lannoo.
- Eisinga, R. & Scheepers, P.L.H. (1989), *Ethnocentrisme in Nederland : theoretische en empirische modellen*. Nijmegen : Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Elchardus, M. & Smits, W. (1998), Vertrouwen. Het vertrouwen van de Vlamingen in politiek, overheid en instellingen in tijden van affaires. In : *Vlaanderen gepeild ! De Vlaamse overheid en waardenonderzoek* (pp. 45-91). Brussel : Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2001), Een wantrouwig landje. Maatschappelijk vertrouwen in Vlaanderen. In : *Vlaanderen gepeild ! De Vlaamse overheid en burgeronderzoek* (pp. 43-71). Brussel : Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975), *Belief, attitude, intention and behaviour. An introduction to theory and research*. Reading : Addison-Wesley.
- Gaertner, S.L. & Dovidio, J.F. (1986), The aversive form of racism. In : Dovidio, J.F. & Gaertner, S.L. (Red.), *Prejudice, discrimination and racism* (pp. 61-90). New York : Academic Press.
- Green, D. & Citrin, J. (1994), Measurement error and the structure of attitudes : are positive and negative judgements opposites ? *American journal of political science*, 38(1), 256-281.
- ISPO/PIOP (1998), *1995 General election study Belgium. Codebook and Questionnaire*. Leuven/Louvain-La-Neuve : K.U.Leuven/U.C.Louvain.
- Kinder, D.R. & Sears, D.O. (1981), Prejudice and politics : symbolic racism versus racial threats to the good life. *Journal of personality and social psychology*, 40, 414-431.
- Kitschelt, H. & Hellemans, S. (1990), *Ideology and political action in the Belgian ecology parties*. Londen : Duke University Press.
- Lesthaeghe, R. & Coffé, H. (2001), *Trends in value orientations : 1981-1999*. Te publiceren Interuniversity Paper in Demography, Brussel : VUB.

- Meertens, R. (1997), Verminderen van vooroordeel en discriminatie. Een overzicht van de sociaal-psychologische literatuur. In : De Witte, H. (Red.), *Bestrijding van racisme en rechts-extremisme. Wetenschappelijke bijdragen aan het maatschappelijk debat* (pp. 43-63). Leuven : Acco.
- Montagu, A. (1972), *Statement on race. An annotated elaboration and exposition on the four statements on race issued by the United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organisation*. Londen : Oxford University Press.
- Nooij, A. (1995), *Variabelen en modellen : multivariate analyse in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Amsterdam : Boom.
- Pelleriaux, K. (2000), *Het ontstaan van een demotiecultuur in het secundair onderwijs. Een cultuursociologische analyse van de nieuwe vormen van ongelijkheid en van de nieuwe sociale kwestie*. Onuitgegeven proefschrift, Brussel : VUB.
- Saris, W.E. (1995), Designs and models for quality assessment of survey measures. In : Saris, W.E. & Munnich, A. (Red.), *The multitrait-multimethod approach to evaluate measurement instruments* (pp.9-37). Budapest : Eötvös University Press.
- Schuman, H., Steeh, C., Bobo, L. & Krysan, M. (1997), *Racial attitudes in America. Trends and interpretations*. Massachusetts : Harvard University Press.
- Sumner, W.G. (1906), *Folkways*. Boston : Ginn.
- Tajfel, H. (1978), *Differentiation between social groups*. Londen : Academic Press.
- Van Geertruyen, G. (1999), *Snelwegen of wegblokkades? Woordgebruik in het migrantendebat*. Provincie Oost-Vlaanderen : Provinciaal Centrum voor interculturele vorming.
- Verberk, G. (1999), *Attitudes towards Ethnic Minorities. Conceptualizations, measurements, and models*. Amsterdam : Thela.
- Vetter, A. (1997), Political efficacy : Alte und neue Messmodelle im Vergleich. *Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 49(1).

1. INLEIDING

Het meten van houdingen tegenover allochtonen staat centraal in deze paper. We richten ons op opinies, opvattingen en denkbeelden over etnische minderheden die bij de autochtone bevolking leven.

Het eerste luik is een theoretisch gedeelte. Naast het geven van een algemeen begrippenkader overlopen we enkele concepten voor het meten van houdingen tegenover allochtonen. Bij dit laatste beperken we ons tot onderzoek dat aansluit bij onze onderzoeksmogelijkheden. Dit zijn – wat het kwantitatief gedeelte betreft - de Europese waardeonderzoeken (EVS) en de verkiezingssurveys van het Interuniversitair Steunpunt Politieke Opinieonderzoek (ISPO)¹.

Het empirisch onderdeel van voorliggend werk heeft als doel na te gaan of verschillende maten voor het bepalen van een negatieve houding ten aanzien van allochtonen hetzelfde meten. Het betreft een ethocentrisme-schaal uit het ISPO-onderzoek en twee verschillende dimensies die een intolerante houding meten uit het Europees waardeonderzoek. In een eerste paragraaf nemen we de opbouw van de schalen onder de loep. Vervolgens vergelijken we de verschillende schalen. Dit gebeurt aan de hand van componentenanalyses op basis waarvan we nagaan met welke waarden de door ons geoperationaliseerde dimensies samenhangen. Indien de verschillende maten die een negatieve houding tegenover allochtonen bepalen binnen hetzelfde geheel van attitudes terug te vinden zijn, kunnen we veronderstellen dat ze naar hetzelfde concept verwijzen.

¹ De auteur is dank verschuldigd aan het ISPO voor het ter beschikking stellen van de data. Zij wijst erop dat het ISPO geen enkele verantwoordelijkheid draagt voor de analyses en interpretaties die hier worden gepresenteerd.

2. THEORIE

2.1. BEGRIPPENKADER

In de theorievorming wordt afwisselend gebruik gemaakt van termen als vooroordeel, discriminatie, racisme, ethnocentrisme. Alhoewel vooroordeel en discriminatie vaak in één adem worden genoemd, gaat het om verschillende begrippen. Een *vooroordeel* wijst op een aangeleerde predispositie om op een consistent ongunstige wijze te oordelen over een groep als geheel of over een individu als groepslid. Het betreft met andere woorden een negatieve attitude (Fishbein en Ajzen, 1975). *Discriminatie* kan worden omschreven als: het achterstellen van een individu omdat het lid is van een bepaalde groep, op basis van kenmerken die in de gegeven situatie niet relevant moeten worden geacht. Discriminatie staat voor hetgeen gedragsmatig volgt op een (voor)oordeel, namelijk een in de feiten achterstellen, of de intentie ertoe, van een groep of van een individu in zijn kwaliteit als groepslid (Meertens, 1997). Het kan worden geplaatst op een continuüm van negatieve gedragingen (Allport, 1954) dat loopt van het doen van negatieve uitlatingen over een groep of een lid ervan, over het vermijden van contact tot het gebruiken van fysiek geweld en het plegen van genocide.

Racisme verwijst in enge zin naar de toepassing van het sociaal-darwinisme op etnische relaties. Na de Tweede Wereldoorlog dragen de afschuw over de holocaust in Europa, de voortschrijding van de wetenschap en processen van dekolonisatie ertoe bij dat die rassenhiërarchie in diskrediet geraakt (Montagu, 1972). In populaire zin zijn associaties over 'ras' echter blijven voortbestaan, ook al is er een consensus over de onaanvaardbaarheid van de idee van de suprematie van het 'witte ras'. Bij deze ruimere variant van het begrip racisme ligt de nadruk in plaats van op de biologisch-rationale kenmerken veeleer op cultuurverschillen. Blommaert en Verschueren (1994) definiëren het als volgt: elke daad van uitsluiting op basis van kenmerken van het slachtoffer die worden gezien als bepalend voor zijn of haar groepsgebonden identiteit. Het verschil van deze definitie met die van discriminatie is miniem. Vandaar dat beide begrippen vaak als synoniemen worden gebruikt.

Ook het begrip *ethnocentrisme* is gelijkaardig aan het begrip racisme. Het is de houding waarbij het eigen volk en de eigen cultuur centraal worden gesteld. Andere volkeren en culturen worden beoordeeld vanuit de eigen normen en de eigen groep wordt bevoorrecht (Van Geertruyen, 1999). Het betreft de combinatie van een positieve attitude tegenover de eigen groep en een negatieve attitude tegenover andere groepen. Het verschil met racisme is

dat hier niet wordt verwezen naar aangeboren eigenschappen maar naar culturele kenmerken. Door het dubbele gebruik van de term racisme is het verschil tussen racisme en ethnocentrisme echter minder duidelijk.

De terminologische discussie heeft er onder meer voor gezorgd dat auteurs telkens andere termen gebruiken. Door de band genomen hanteren wij de term 'negatieve houding tegenover allochtonen'. Op verschillende plaatsen worden echter ook andere concepten gehanteerd, in het bijzonder 'intolerantie ten aanzien van allochtonen' en 'ethnocentrisme'. Het eerste begrip is ons inziens een synoniem voor een 'negatieve houding tegenover allochtonen'. Het gebruik van het begrip ethnocentrisme is te wijten aan het veelvuldig voorkomen ervan in de (Vlaamse) literatuur. Onder meer Billiets schaal die peilt naar de houding tegenover allochtonen wordt als 'ethnocentrisme'-schaal aangeduid. De Witte (1992) stelt dat de termen 'ethnocentrisme' en 'negatieve houding tegenover migranten' als synoniemen kunnen worden beschouwd. Hij baseert zich hiervoor op de empirische vaststelling dat een negatieve houding ten opzichte van migranten steeds een positieve houding ten opzichte van het eigen volk veronderstelt.

In het migrantendebat worden tevens een resem begrippen gehanteerd om de allochtone bevolkingsgroep aan te duiden: gastarbeiders, migranten, vreemdelingen, buitenlanders, allochtonen, etnische minderheden. Hoewel deze termen strikt genomen geen synoniemen zijn, worden ze in het Vlaams taalgebruik vaak gemengd. Ook in surveys worden ze door elkaar gebruikt. Dit kan worden verantwoord doordat respondenten goed blijken te weten wat wordt bedoeld (Billiet, 1993). De reden voor het gebruik van de verschillende termen in onderzoek is vaak methodologisch van aard, namelijk het overnemen van exacte verwoordingen uit vorige onderzoeken, zodat vergelijking en trendonderzoek mogelijk is.

Allochtoon verwijst naar een niet-oorspronkelijke bewoner en doelt op groepen met een andere socio-economische herkomst. Het is een term die opgang maakte om een te sterk emotioneel gekleurd taalgebruik te vermijden (Van Geertruyen, 1999). Waar men nu over allochtoon spreekt, sprak men vroeger over *vreemdelingen*. Toch is er een verschil tussen beide begrippen. De term 'vreemdeling' duidt iedere persoon met een niet-Belgische nationaliteit aan, terwijl het begrip 'allochtoon' verwijst naar iedere persoon van niet-Belgische herkomst die in België verblijft. *Migrant* is dan weer een term die vooral wordt gebruikt voor het aanduiden van personen die om economische redenen migreerden. Het is een synoniem van *gastarbeider*, hoewel dit laatste begrip sterker het tijdelijke karakter van het verlaten van de vertrouwde omgeving benadrukt. Het betreft diegenen die migreren in het kader van een bepaalde sociaal-economische conjunctuur om hun arbeidskracht ter beschikking te stellen en met de bedoeling op vrij korte termijn terug te keren (Billiet e.a., 1990).

Het doelpubliek van het huidige Vlaamse minderhedenbeleid omvat meer dan de 'klassieke migranten'. Het decreet inzake het Vlaams beleid ten aanzien van etnisch-culturele minderheden van 28 april 1998 had een verruiming van de doelgroep als gevolg, waardoor naast migranten ook vluchtelingen en de trekkende bevolking deel zijn gaan uitmaken van de doelgroep van het 'allochtonenbeleid'. Dit beleid werd terzelfder tijd omgedoopt tot het beleid inzake etnisch-culturele minderheden².

2.2. HET METEN VAN HOUDINGEN TEGENOVER ALLOCHTONEN

De theoretische grondslag voor het ethnocentrisme-concept is gelegd door Sumner (1906). Hij omschrijft het als een kijk op de dingen, die maakt dat de groep waartoe men behoort het centrum van alles is en dat alle andere groepen met verwijzing daarnaar worden gerangschikt en gewaardeerd. Sumner wijst in zijn studie vele voorbeelden aan van volkeren die zichzelf superieur achten en tegelijkertijd andere volkeren als inferieur beschouwen. Hij onderstreept de bifactoriële structuur van het ethnocentrisme: de koppeling tussen een positieve houding tegenover de 'ingroup' en een negatieve houding tegenover de 'outgroup'. Het betreft met andere woorden een sterk positieve waardering van de groep waartoe men behoort, gekoppeld aan negatieve houdingen ten aanzien van 'vreemden'. Deze tweedeling vinden we ook terug bij de sociale identiteitstheorie. Hierin staan de processen van sociale identificatie en sociale contra-identificatie centraal. Onderzoek in verband met deze theorie (Tajfel, 1978) heeft aangetoond dat het structureren van de sociale omgeving in termen van 'mijn groep' en 'de andere groepen', een mechanisme dat we allemaal voortdurend gebruiken, als gevolg heeft dat men aan de leden van de eigen groep positieve kenmerken toekent, terwijl van leden van andere groepen overwegend negatieve karakteristieken worden gepercipieerd.

Eisinga en Scheepers (1989) houden in hun onderzoek betreffende ethnocentrisme in Nederland deze tweedeling aan. De negatieve attitude tegenover 'outgroups' vormt een sterke component die empirisch wordt onderscheiden van de positieve attitude tegenover de 'ingroup', welke eveneens een sterke component vormt. Tussen beide onderscheiden componenten bestaat een relatief hoge positieve correlatie vast (0,58). Dit betekent, aldus de onderzoekers, dat ethnocentrisme als een ideologie kan worden beschouwd.

Bij het meten van een negatieve houding tegenover allochtonen kan een onderscheid worden gemaakt tussen het gevoel bedreigd te worden door migranten op economisch niveau (economisch racisme) en het gevoel van bedreiging op cultureel vlak (cultureel racisme). Van

² In het decreet worden de etnisch-culturele minderheden omschreven als 'het geheel van de allochtonen, de vluchtelingen en de woonwagenbewoners en de niet tot vernoemde groepen behorende vreemdelingen die zich in België bevinden zonder wettig verblijfsstatuut en die wegens hun

het eerste is gebleken dat het in een gunstige economische situatie daalt. Zo stelden Billiet e.a. (2001) vast dat items die te maken hebben met gevoelens van bedreiging omwille van tewerkstelling en het terugsturen van werkloze migranten in 1999 significant minder worden beaamd in de Vlaamse bevolking dan in 1995. Dit wees echter niet op een meer gunstige houding tegenover migranten in het algemeen, maar op het specifieke aspect van de tewerkstelling omwille van het huidige surfen op een gunstige economische golf.

Hoewel theoretisch een culturele en economische dimensie van elkaar kunnen worden onderscheiden, blijkt uit onderzoek hieromtrent (Billiet e.a., 1999) dat beide één algemene dimensie vormen.

Verberk (1999) maakt in haar onderzoek omtrent houdingen ten aanzien van allochtonen een onderscheid tussen grove en subtiele negatieve attitudes van autochtonen³. De basis voor dit verschil ligt onder meer in Amerikaans onderzoek (Schuman e.a., 1997) waaruit blijkt dat de attitudes van de Amerikaanse autochtone bevolking de afgelopen decennia een belangrijke verandering hebben ondergaan. In de jaren veertig ondersteunde slechts een minderheid van de autochtone Amerikanen de principes van gelijke behandeling van autochtonen en allochtonen, terwijl vandaag de meerderheid dat doet. Zo is discriminatie tegenwoordig in de meeste landen wettelijk verboden en is er - tot op zekere hoogte - een algemene maatschappelijke norm van tolerantie. Desalniettemin blijft er een consistente weerstand bestaan tegen het in de praktijk brengen van een gelijke behandeling.

Ook de Vlamingen lijken, ondanks de voorwaardelijke aanvaarding van vreemdelingen, niet zo happig om met allochtonen samen te leven (Billiet, 1993). Dit samen voorkomen van een gelijkwaardigheidsideologie met een veeleer negatief gekleurde houding en negatieve gevoelens ten opzichte van vreemdelingen wordt in de literatuur aangeduid met de term *allegaars racisme*⁴ (De Witte, 1996). Deze racismevorm is ideologisch het minst expliciet onderbouwd, maar het sterkst verspreid in de populatie. Het betreft een vrij vaag en – op het eerste gezicht – eerder los gestructureerd geheel aan negatieve houdingen ten opzichte van vreemdelingen. Centraal in deze afwijkende houding staat de idee dat vreemdelingen er te afwijkende gewoonten op nahouden op cultureel vlak of concurrenten zijn op economisch vlak.

noodsituatie opvang of bijstand vragen.’

³ Verder in haar onderzoek onderscheidt Verberk op basis van een hoofdcomponentenanalyse drie dimensies: een openlijke negatieve attitude ten aanzien van allochtonen, een verborgen negatieve attitude ten aanzien van allochtonen en een positieve attitude ten aanzien van autochtonen. De termen grof en subtiel werden met andere woorden vervangen door respectievelijk de termen openlijk en verborgen.

⁴ In de literatuur wordt het *allegaars racisme* ook aangeduid als *symbolisch racisme* (o.m. Kinder & Sears, 1981), *aversief racisme* (o.m. Gaertner & Dovidio, 1986) en *laissez faire racisme* (o.m. Bobo & Smith, 1994). Hoewel er verschillen zijn tussen deze concepten, hebben ze de notie gemeen dat de negatieve houding wordt verbloemd en subtiel en niet-etnisch is.

Het concept 'alledaags racisme' verwijst in essentie naar een negatieve beeldvorming over migranten. Deze definitie maakt duidelijk dat het beeld dat Vlamingen of Belgen van vreemdelingen hebben geen 'natuurlijk gegeven' is. Het is een sociale constructie : op bepaalde ogenblikken in de geschiedenis worden bepaalde groepen om specifieke redenen als problematisch beschouwd. Op een ander ogenblik kan dat een andere groep zijn, terwijl ook de eigenschappen waaraan men aanstoot neemt verschillend kunnen zijn (Deslé, 1992). Het samenleven met vreemdelingen vormt op zich niet noodzakelijk een probleem. Het wordt echter geproblematiseerd op bepaalde ogenblikken en door bepaalde groepen.

3. EMPIRISCH LUIK

De onderzoeken waarop we ons baseren voor het operationaliseren van houdingen ten aanzien van allochtonen zijn de verkiezingssurvey van het Interuniversitair Steunpunt Politieke Opinieonderzoek (ISPO) van 1995 (ISPO/PIOP, 1998) en het Europees waardeonderzoek (EVS) van 1999 (Dobbelaere e.a., 2000).

De analyses hebben betrekking op de Vlamingen en Nederlandstalige Brusselaars. Deze laatste groep is in beide onderzoeken beperkt : 2,3% in het ISPO-onderzoek, 0,4% in het waardeonderzoek. Het totaal aantal respondenten bedraagt respectievelijk 2149 en 1120.

De onderzoeken van het ISPO worden sinds 1991 georganiseerd naar aanleiding van nationale Belgische verkiezingen. De studies hebben als doel na elke nationale politieke verkiezing de politieke attitudes en het politieke gedrag van de Belgen te bestuderen. In het onderzoek worden een resem vragen gesteld omtrent politieke informatie en kennis en percepties van politieke partijen en problemen. Andere vragen gaan in op partij-identificatie, partijvoorkeuren, meningen over het politiek gebeuren en de mate van politieke participatie. Bovendien worden aspecten als het individualisme, het (economisch) welzijn, het vertrouwen in instellingen en de houdingen tegenover allochtonen onderzocht.

Het Europees waardeonderzoek was in 1999 aan haar derde editie toe. De vorige onderzoeken werden in 1981 en 1990 op touw gezet. Het onderzoek heeft tot doel het Europese waardesysteem te ontdekken. Dat de nadruk in de vragenlijst op waarden ligt is bijgevolg vanzelfsprekend. Hierbij komen topics als het arbeidsbestel, gezinsvorming, religie, ethiek en politiek aan bod. In België werden in het onderzoek van 1999 aan deze topics uit de gestandaardiseerde vragenlijst vragen toegevoegd welke voornamelijk betrekking hadden op lokale, regionale en nationale identiteiten.

Zowel de ISPO- als de EVS-gegevens werden gewogen voor geslacht en leeftijd.

Teneinde de attitudevragen operationeel te maken voor de analyse, hebben we hoofdcomponentenanalyse (HCA) toegepast. Bij de tot stand gekomen componentenoplossingen hebben we gebruik gemaakt van de ‘exclude cases pairwise’-optie. Dit betekent dat de items twee aan twee worden bekeken. Wanneer een antwoord ontbreekt op één van de twee items, wordt de respondent voor het betreffende paar uit de analyse verwijderd. Met betrekking tot de componenten werden enkel die weerhouden met een eigenwaarde hoger dan één.

De componenten werden geroteerd volgens de varimax-procedure. Bij de varimaxrotatie wordt de variantie van de gekwadrateerde ladingen per component gemaximaliseerd. Hierdoor wordt binnen één component een maximale spreiding van ladingen bekomen, wat wil zeggen dat sommige variabelen hoog en andere juist laag op de componenten laden (Nooij, 1995). De varimaxprocedure laat aldus toe de componenten zo duidelijk mogelijk ten opzichte van elkaar te profileren.

3.1. MATEN VOOR HOUDINGEN TEGENOVER ALLOCHTONEN

3.1.1 VERKIEZINGSSURVEY VAN HET INTERUNIVERSITAIR STEUNPUNT POLITIEKE OPINIE-ONDERZOEK

In de ISPO-vragenlijst van 1995 zijn 13 verschillende Likert-geschaalde indicatoren opgenomen die verwijzen naar de houding tegenover etnisch-culturele minderheden:

- België had eigenlijk nooit gastarbeiders binnen mogen laten (missings: 2%);
- Migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen (missings: 3%);
- Moslimgezinnen zijn over het algemeen heel gastvrij (missings: 35%);
- Gastarbeiders zijn een gevaar voor de tewerkstelling van de Belgen (missings: 3%);
- De gastarbeiders komen hier profiteren van de sociale zekerheid (missings: 3%);
- De migranten dragen bij tot de welvaart van ons land (missings: 6%);
- Moslims zijn een bedreiging voor onze cultuur en gebruiken (missings: 9%);
- De aanwezigheid van verschillende culturen verrijkt onze samenleving (missings: 7%);
- Als het aantal arbeidsplaatsen vermindert moet men de gastarbeiders naar hun eigen land terugsturen (missings: 3%);
- Wij zouden de buitenlanders die zich in België willen vestigen hartelijk welkom moeten heten (missings: 4%);
- Deelname van migranten aan alle politieke activiteiten in België zou moeten verboden worden (missings: 4%);

- Gastarbeiders moeten onder elkaar huwen (missings: 5%);
- Als men de Turken en Marokkanen beter leert kennen, dan blijken dat over het algemeen vriendelijke mensen (missings: 18%).

In de lijst van uitspraken worden positief geformuleerde indicatoren afgewisseld met negatieve uitspraken. Dit gebruik van gebalanceerde schalen is aangewezen omwille van ethische redenen zoals het niet overbrengen van negatieve beelden en omwille van methodologische redenen zoals het achterhalen van zogezegde ja-zeggende of volgzame respondenten (Billiet, 1994).

De negatief geformuleerde items sluiten aan bij een aantal bekende slogans van Vlaanderens extreem-rechtse partij: migranten nemen het werk van de Belgen af, ze profiteren van de sociale zekerheid⁵.

In de rist aan negatief geformuleerde uitspraken kunnen tevens verschillende deelaspecten van een negatieve houding tegenover allochtonen worden onderkend. Items als ‘gastarbeiders zijn een gevaar voor de tewerkstelling van de Belgen’ en ‘de gastarbeiders komen hier profiteren van de sociale zekerheid’ verwijzen naar economisch racisme. Autochtonen voelen zich desgevallend bedreigd door migranten in de competitie rond schaarse goederen. Het cultureel racisme wordt onder meer gemeten aan de hand van de stelling dat moslims een bedreiging zijn voor onze cultuur en gebruiken. Het houdt in dat mensen het verlies vrezen van normen, waarden en gewoonten van de etnische meerderheid. Diametraal daartegenover staat het multiculturalisme dat met behulp van het positief geformuleerde item ‘de aanwezigheid van verschillende culturen verrijkt onze samenleving’ wordt gemeten. Een bedreiging van etnische minderheden op politiek vlak wordt gepeild met behulp van het item ‘deelname van migranten aan alle politieke activiteiten in België zou moeten verboden worden’. Het refereert naar de angst dat etnische minderheden te veel sociale en politieke macht zouden krijgen. ‘Gastarbeiders moeten onder elkaar huwen’ heeft betrekking op biologisch racisme. Het negatief beoordelen van het ‘mengen’ van verschillende volkeren verwijst immers naar een gevoel van superioriteit van het blanke ras.

Het aantal missings bij de uitspraak ‘moslimgezinnen zijn over het algemeen heel gastvrij’ is opvallend hoog, namelijk 35%. Dit kan het gevolg zijn van een gebrek aan contact van respondenten met moslimgezinnen, waardoor respondenten menen hierover geen standpunt te kunnen innemen. Dezelfde stelling, namelijk het gebrek aan contact tussen allochtonen en autochtonen, kan dienst doen als verklaring voor het vrij hoge aantal missings (18%) bij de

⁵ Wanneer bijgevolg wordt vastgesteld dat de Vlaams Blok kiezers het met deze opinies eens zijn, dan is daarmee niet meer, maar ook niet minder, bewezen dan dat het Vlaams Blok het op dit vlak bij deze kiezers heeft gehaald (Deslé, 1992).

uitspraak 'als men de Turken en Marokkanen beter leert kennen, dan blijken dat over het algemeen vriendelijke mensen'. Ook in de survey 'Culturele verschuivingen in Vlaanderen' (APS-survey) van 1998 (Coffé, 2001) was het aantal missings op beide uitspraken opmerkelijk hoog. Anderzijds kan de verklaring, althans wat de uitspraak 'moslimgezinnen zijn over het algemeen heel gastvrij', ook methodisch van aard zijn. De uitspraak is in de betrokken set immers de eerste positieve uitspraak, wat bij de respondenten tot verwarring kan leiden en dus tot een hogere non-respons.

De resultaten van de varimax geroteerde componentenmatrix tonen aan dat de negatief verwoorde uitspraken sterk laden op een eerste component. Deze component kan 'negatieve houding tegenover etnische minderheden' worden genoemd. De positief verwoorde items laden zwak negatief op deze dimensie en vormen bijgevolg een tweede component welke verwijst naar een positieve houding tegenover etnische minderheden. De items die tot de eerste component behoren staan met andere woorden diametraal tegenover diegenen met een hoge componentenlading op de tweede dimensie. Zowel het instemmen met items die de eerste component bepalen, als het oneens zijn met items uit de tweede component, duiden een negatieve houding tegenover allochtonen aan. Onder meer Green en Citrin (1994) beweren dat meetfouten⁶ de oorzaak kunnen zijn van het voorstellen van negatieve en positieve houdingen tegenover hetzelfde object in twee verschillende dimensies.

Tabel 1: Componentenladingen van de subdimensies van houdingen tegenover allochtonen (eerste en tweede component, varimaxrotatie)

Component 1: Negatieve houding tegenover allochtonen
(36% variantie; Cronbach Alfa: 0,91)

- ,80 Als het aantal arbeidsplaatsen vermindert moet men de gastarbeiders naar hun eigen land terugsturen
- ,77 Gastarbeiders zijn een gevaar voor de tewerkstelling van de Belgen
- ,75 De gastarbeiders komen hier profiteren van de sociale zekerheid
- ,73 België had eigenlijk nooit gastarbeiders binnen mogen laten
- ,71 Gastarbeiders moeten onder elkaar huwen
- ,70 Migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen
- ,69 Deelname van migranten aan alle politieke activiteiten in België zou moeten verboden worden
- ,56 Moslims zijn een bedreiging voor onze cultuur en gebruiken

⁶ Binnen het bestek van deze paper gaan we niet verder in op het aspect 'meetfouten'. Het kan niettemin interessant zijn om gemeten opinies te corrigeren voor wat methode-effecten betreft. Voorbeelden hiervan vindt men in de 'multitrait-multimethod'-benadering (Saris, 1995) en het meten van de zogenaamde vertekening vanwege volgzzaamheid via structurele modellen (Billiet & McClendon, 1998).

Component 2: Positieve houding ten aanzien van allochtonen
(22% variantie; Cronbach Alfa: 0,78)

- ,80 Moslimgezinnen zijn over het algemeen heel gastvrij
- ,77 Als men de Turken en Marokkanen beter leert kennen, dan blijken dat over het algemeen vriendelijke mensen
- ,58 De aanwezigheid van verschillende culturen verrijkt onze samenleving
- ,57 De migranten dragen bij tot de welvaart van ons land
- ,53 Wij zouden de buitenlanders die zich in België willen vestigen hartelijk welkom moeten heten

De eerste dimensie verklaart 36% van de variantie en heeft een eigenwaarde van 4,66. Bij de tweede component, die daar diametraal tegenover staat, bedraagt het percentage verklaarde variantie 22 en is de eigenwaarde gelijk aan 2,87.

Wanneer we de niet-geroteerde componentenmatrix onder de loep nemen, merken we een grote drop in eigenwaarde na de eerste component. Cronbach Alfa, een centrale maat die de interne consistentie weergeeft, is daarenboven hoog (0,92) wanneer zowel de positieve als de negatieve uitspraken worden opgenomen⁷, wat wijst op een zeer betrouwbare schaal.

Hoewel Cronbach Alfa niet hoger is wanneer de uitspraak ‘moslimgezinnen zijn over het algemeen heel gastvrij’ wordt verwijderd, lijkt deze stelling de oorzaak voor het bekomen van de twee onderscheiden componenten. Wanneer deze uitspraak wordt verwijderd bekomen we immers één component welke 52% van de variantie verklaart en een eigenwaarde heeft van 6,19. In tabel 2 geven we een overzicht van deze uitgebreidere maat van negatieve houding ten aanzien van allochtonen.

Tabel 2: Componentenladingen van de dimensie negatieve houding tegenover allochtonen (52% variantie; Cronbach Alfa: 0,92)

- ,82 De gastarbeiders komen hier profiteren van de sociale zekerheid
- ,81 Als het aantal arbeidsplaatsen vermindert moet men de gastarbeiders naar hun eigen land terugsturen
- ,79 Migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen
- ,78 Deelname van migranten aan alle politieke activiteiten in België zou moeten verboden worden
- ,76 Gastarbeiders zijn een gevaar voor de tewerkstelling van de Belgen
- ,69 België had eigenlijk nooit gastarbeiders binnen mogen laten
- ,68 Gastarbeiders moeten onder elkaar huwen
- ,67 De aanwezigheid van verschillende culturen verrijkt onze samenleving
- ,66 Moslims zijn een bedreiging voor onze cultuur en gebruiken
- ,65 De migranten dragen bij tot de welvaart van ons land
- ,63 Als men de Turken en Marokkanen beter leert kennen, dan blijken dat over het algemeen vriendelijke mensen
- ,63 Wij zouden de buitenlanders die zich in België willen vestigen hartelijk welkom moeten heten

⁷ Hierbij dient voor ogen te worden gehouden dat Cronbach Alfa gevoelig is voor het aantal items.

Het werken met deze schaal heeft als nadeel dat het een hoog aantal items betreft, wat het modelleren van een negatieve houding tegenover migranten als een latente variabele moeilijk maakt. Daarenboven is de schaal niet strikt gebalanceerd wat haar geldigheid vermindert.

In zijn onderzoek op basis van de ISPO-gegevens van 1995 hanteert Billiet (1998) een maat voor ethnocentrisme die is opgebouwd uit de acht negatief geformuleerde uitspraken, met andere woorden component 1 zoals voorgesteld in tabel 1. Aan de hand van deze items wordt het outgroup aspect van het concept ethnocentrisme gemeten. De items uit de schaal verwijzen naar de sociaal-economische bedreiging die van migranten uitgaat en naar de sociaal-culturele verschillen die men met deze bevolkingsgroep ervaart.

Vanwege het frequente gebruik van deze schaal in de Vlaamse literatuur omtrent ethnocentrisme, opteren wij ervoor om ook in onze analyses deze maat te hanteren. Dit maakt het vergelijken met andere onderzoeken immers gemakkelijker en correcter.

Een hoofdcomponentenanalyse met de negatief verwoorde uitspraken afzonderlijk geeft het resultaat zoals voorgesteld in tabel 3. Hoewel in vergelijking met de hierboven beschreven dimensie deze component vier items minder telt, blijft de interne consistentie nagenoeg even hoog.

Tabel 3: Componentenladingen van de dimensie ethnocentrisme
(59% variantie; Cronbach Alfa: 0,91)

,84	Als het aantal arbeidsplaatsen vermindert moet men de gastarbeiders naar hun eigen land terugsturen
,83	De gastarbeiders komen hier profiteren van de sociale zekerheid
,80	Migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen
,79	Gastarbeiders zijn een gevaar voor de tewerkstelling van de Belgen
,78	Deelname van migranten aan alle politieke activiteiten in België zou moeten verboden worden
,72	Gastarbeiders moeten onder elkaar huwen
,71	België had eigenlijk nooit gastarbeiders binnen mogen laten
,68	Moslims zijn een bedreiging voor onze cultuur en gebruiken

Het onderscheid tussen de twee componenten die een ethnocentrische houding vormen, namelijk een positieve beeldvorming van de 'ingroup' en een negatieve beeldvorming tegenover de 'outgroups' wordt in Billiets ethnocentrisme-schaal niet gemaakt. Op basis van empirisch onderzoek vinden Eisinga en Scheepers (1989) tussen beide onderscheiden componenten een relatief hoge positieve correlatie. Bijgevolg kan worden aangenomen dat met het meten van een negatieve houding tegenover 'outgroups' een correct beeld wordt gegeven van 'ethnocentrisme'.

3.1.2. EUROPEES WAARDEONDERZOEK

In het waardeonderzoek van 1999 wordt op verscheidene plaatsen in de vragenlijst gepeild naar de houding ten aanzien van of de mening over etnisch-culturele minderheden⁸.

- Wanneer banen worden geschrapt moeten werkgevers voorrang verlenen aan Belgen boven migranten (missings : 2,1%);
- Het is beter voor de samenleving wanneer immigranten hun eigen gebruiken en tradities behouden dan wel de gebruiken van het land over nemen (missings : 6%);
- Zich zeer sterk tot helemaal niet betrokken voelen bij de levensomstandigheden van de immigranten in ons land (missings : 0,6%);
- Zeer sterk tot helemaal niet bereid zijn iets te doen aan de levensomstandigheden van de immigranten (missings : 1,3%);
- Het niet als buur willen hebben van mensen van een ander ras (geen missings⁹);
- Het niet als buur willen hebben van moslims (geen missings);
- Het niet als buur willen hebben van immigranten / buitenlandse werknemers (geen missings);
- Het niet als buur willen van joden (geen missings);
- Het niet als buur willen van zigeuners (geen missings);
- De regering moet verbieden dat mensen van andere landen hier komen of moet het aantal migranten beperken (missings : 1,4%).

Aan de hand van de vragen die peilen naar de betrokkenheid bij en de bereidheid iets te doen aan de levensomstandigheden van de immigranten, kunnen we niet enkel de richting van de attitude vaststellen, maar ook de 'attitude sterkte'. We kunnen met andere woorden waarnemen in welke mate de respondenten zich betrokken voelen bij of bereid zijn iets te doen aan de levensomstandigheden van de immigranten.

De uitspraak 'het niet als buur willen van ...' verwijst naar Bogardus' klassieke sociale afstandsschaal (1928). Deze peilt naar de gewenste sociale afstand of terughoudendheid tegenover bepaalde etnische groepen. Dit nagaan van de gewenste sociale afstand is een variabele die niet enkel een houding meet, maar tevens een bepaalde vorm van gedrag inhoudt.

Het opnemen van de zigeuners als bevolkingsgroep bij de uitspraak 'het niet als buur willen', leidt tot een verruiming van het begrip 'migranten'. Deze bevolkingsgroep maakt sinds 1998

⁸ Bijlage 1 geeft een overzicht van de precieze vragen en hun respectievelijke antwoordcategorieën.

⁹ Dat er bij de vragen met betrekking tot het niet als buur willen geen missings zijn, is allicht te wijten aan de antwoordcategorieën die bij deze vragen worden aangereikt, met name 'genoemd' of 'niet genoemd' (zie bijlage 1).

deel uit van het Vlaamse beleid inzake etnisch-culturele minderheden. Het beschouwen van zigeuners en joden laat daarenboven toe om een topic uit de theorie van Adorno e.a. (1950) te bekijken. Zij stellen dat de negatieve houding op meerdere ‘outgroups’ betrekking heeft en dat de negatieve attitude ook geldt ten aanzien van allochtonen met wie men in het geheel geen contact¹⁰ heeft. Aangezien zigeuners en joden vrij afgezonderd leven in de Vlaamse samenleving menen we de geldigheid van de notie van Adorno e.a. met behulp van uitspraken omtrent deze bevolkingsgroepen te kunnen nagaan.

Niet enkel voor het nagaan van de geldigheid van de hypothese van Adorno is de vraag die peilt naar de bevolkingsgroepen die men niet als buur wil interessant. De items kunnen worden aangewend om na te gaan in hoeverre men onderscheid maakt tussen diverse ‘outgroups’ en in hoeverre ook personen die niet of weinig terughoudend reageren toch een onderscheid aanbrengen tussen deze ‘vreemden’.

Het peilen naar de mate waarin immigranten hun gebruiken moeten aanpassen gaat het gevoel van paternalisme na.

Tabel 4 : Componentenladingen van de subdimensies van een negatieve houdingen tegenover allochtonen (eerste en tweede component, varimaxrotatie)

Component 1 : Het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden
(30% verklaarde variantie ; Cronbach Alfa : 0,83)

- ,86 Het niet als buur willen van immigranten / buitenlandse werknemers
- ,80 Het niet als buur willen van moslims
- ,78 Het niet als buur willen van joden
- ,78 Het niet als buur willen van mensen van een ander ras
- ,60 Het niet als buur willen van zigeuners

Component 2 : Negatieve houding tegenover allochtonen en een lage betrokkenheid bij hun levensomstandigheden
(25% verklaarde variantie ; Cronbach Alfa : 0,73)

- ,82 Niet bereid om iets te doen om de omstandigheden van immigranten in ons land te verbeteren
- ,82 Niet betrokken bij de levensomstandigheden van immigranten in ons land
- ,65 Wanneer banen schaars zijn, moeten werkgevers voorrang verlenen aan Belgen boven migranten
- ,60 De regering moet verbieden dat mensen van andere landen hier komen of moet het aantal migranten beperken
- ,49 Migranten moeten gebruiken van het land overnemen

¹⁰ In deze studie gaan we voorbij aan de controversialiteit van het begrip ‘contact’. Contact kan worden gedefinieerd als de daadwerkelijke conversatieve interactie tussen leden van onderscheiden sociale categorieën (Eisinga & Scheepers, 1989).

De lijst met attitude-uitspraken resulteert na een hoofdcomponentenanalyse in twee verschillende componenten. De eerste, met een eigenwaarde van 3,04, verwijst naar het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden. De tweede dimensie, met een eigenwaarde van 2,50, heeft betrekking op een negatieve houding tegenover allochtonen en een lage betrokkenheid bij hun levensomstandigheden. Dat we twee componenten bekomen geeft aan dat uitspraken omtrent het niet als buur willen een verschillend onderliggend concept meten dan de andere items. De eerste component verwijst naar een gewenste sociale afstand tegenover etnisch-culturele minderheden. De tweede component heeft veeleer te maken met onverschilligheid en een weinig open houding tegenover allochtonen.

Dat het niet als buur willen van joden en zigeuners aansluit bij het niet als buur willen van de meer 'klassieke' allochtonen bevestigt de stelling van Adorno e.a. (1950) dat een negatieve houding ten aanzien van allochtonen ook geldt ten aanzien van allochtonen met wie men geen contact heeft. Anderzijds leiden we uit de berekening van Cronbach Alfa af dat de interne consistentie van de component hoger ligt wanneer het item dat betrekking heeft op zigeuners uit de component wordt verwijderd. We kunnen bijgevolg stellen dat de houding tegenover deze bevolkingsgroep niet naadloos aansluit bij de attitude tegenover de overige allochtonen. In vergelijking met de andere groepen etnisch-culturele minderheden zeggen de respondenten het vaakst bij de zigeuners dat ze hen niet als buur zouden willen. Bijna 40% wil hen liever niet als buur.

Daarenboven weten we uit vorig onderzoek (Coffé, 2001¹¹) dat de verklarende componenten voor een negatieve houding tegenover de meer 'klassieke' vreemdelingen, niet volledig overeenstemmen met die voor een intolerante houding ten aanzien van minder gekende of nieuwere allochtone bevolkingsgroepen zoals woonwagenbewoners en asielzoekers.

Tabel 5 geeft de componentenladingen die het resultaat zijn van een hoofdcomponentenanalyse met de items die verwijzen naar het niet als buur willen. Hierbij werd het item met betrekking tot zigeuners achterwege gelaten aangezien dit aspect leidde tot een verlaging van de interne consistentie.

Tabel 5 : Componentenladingen van de dimensie het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden (69% verklaarde variantie ; Cronbach Alfa : 0,85)

- ,89 Het niet als buur willen van immigranten / buitenlandse werknemers
- ,83 Het niet als buur willen van moslims
- ,82 Het niet als buur willen van mensen van een ander ras
- ,76 Het niet als buur willen van joden

¹¹ Deze paper is de beknopte versie van een eindverhandeling waarin dit topic aan bod komt.

Bij de tweede dimensie uit tabel 4 leidt de uitspraak omtrent het overnemen van de gebruiken van het land tot een lichte daling van de interne consistentie. Na het verwijderen van dit item bekomen we de in tabel 6 voorgestelde dimensie. Merk op dat de interne consistentie van deze dimensie lager is dan bij de ISPO-component die verwijst naar een negatieve houding tegenover allochtonen (zie tabel 3). Het betreft hier echter een component die is samengesteld uit slechts vier items, terwijl de ISPO-schaal voor ethnocentrisme acht items telt.

Tabel 6 : Componentenladingen van de dimensie negatieve houding tegenover allochtonen en een lage betrokkenheid bij hun levensomstandigheden (58% variantie ; Cronbach Alfa : 0,75)

- .86 Niet bereid om iets te doen om de omstandigheden van immigranten in ons land te verbeteren
- .84 Niet betrokken bij de levensomstandigheden van immigranten in ons land
- .68 Wanneer banen schaars zijn, moeten werkgevers voorrang verlenen aan Belgen boven migranten
- .64 Regering moet het aantal migranten beperken of verbieden

Als slot van de bespreking van de houding tegenover minderheden op basis van het waardeonderzoek, willen we opmerken dat uit een componentenanalyse met de verschillende items omtrent ‘het niet als buur willen van ...’ blijkt dat het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden een gezamenlijke dimensie vormt met het niet als buur willen van mensen met aids, homoseksuelen, mensen met grote gezinnen en emotioneel onstabiele mensen¹². Dit betekent dat wie intolerant is tegenover etnische minderheden zich ook intolerant blijkt te gedragen tegenover andere bevolkingsgroepen¹³. Ook het niet als buur willen van mensen met een strafregister sluit aan bij het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden, maar heeft een iets hogere componentenlading op een tweede dimensie.

¹² Op het niet als buur willen van zigeuners na. Dit item hangt sterker samen met het niet als buur willen van drugsverslaafden, hevige drinkers en mensen met een strafregister. Deze vaststelling bevestigt nogmaals dat er een onderscheid bestaat tussen het niet als buur willen van zigeuners en het niet als buur willen van meer ‘klassieke’ allochtonen.

¹³ In eerder onderzoek (Lesthaeghe & Coffé, 2001) hanteerden we een schaal die naast het niet willen als buur van mensen van een ander ras en immigranten/buitenlandse werknemers, tevens de bevolkingsgroepen mensen met een strafregister, mensen met grote gezinnen en emotioneel onstabiele mensen bevatte. Wij gaven de naam ‘het niet als buur willen van etnische minderheden en sociale marginalen’ aan deze dimensie.

3.2. EEN VERGELIJKING WAARD ?

De verschillende maten voor een negatieve houding tegenover allochtonen zullen nu in een breder kader worden geplaatst. We zullen nagaan met welke waarden deze houding samenhangt. Voor de keuze van deze waarden baseren we ons op theoretische inzichten. Teneinde te kunnen vergelijken beperken we ons tot waarden die in beide onderzoeken op (min of meer) dezelfde wijze worden nagegaan.

Het betreft de volgende waarden¹⁴ :

- Wantrouwen in instellingen;
- Protestbereidheid;
- Postmaterialisme;
- Algemene tevredenheid en tevredenheid over het democratisch systeem;
- Lokalisme.

Tabel 7 geeft een overzicht van de geroteerde componentenmatrix op basis van de ISPO-data van 1995. We hanteren hierbij Billiets zogenoemde ethnocentrisme-schaal zoals voorgesteld in tabel 3.

Tabel 7 : Componentenladingen van de subdimensies van enkele attitudes
(eerste en tweede component, varimaxrotatie)

Component 1: Tolerant, bereid tot protest en postmaterialistisch
(25% variantie ; Cronbach Alfa : 0,62)

-,79 Ethnocentrisme
,77 Protestbereidheid
,74 Postmaterialisme

Component 2: Tevredenheid en vertrouwen
(24% variantie ; Cronbach Alfa : 0,43)

,79 Tevredenheid over werking democratie
-,75 Wantrouwen in instellingen
,66 Algemene tevredenheid
-,17 Lokalisme

¹⁴ In bijlage 2 en bijlage 3 worden de schalen en variabelen van respectievelijk het ISPO- en het EVS-onderzoek in detail weergegeven.

In het kader van onderhavige paper ging onze interesse in het bijzonder naar de eerste component, met name die waarin de negatieve houding tegenover allochtonen voorkomt¹⁵. De samenhang tussen een ethnocentrische houding en een materialistische attitude kan worden gekaderd in de nieuwe breuklijn (Deschouwer, 1993). Naast autoritarisme, utilitair individualisme en politiek cynisme bepalen beide attitudes de plaats op de nieuwe breuklijn. De verschillende attitudes hangen nauw samen : wie hoog scoort op postmaterialisme, scoort laag op alle andere schalen en vice versa. Dit wijst erop dat deze schalen een coherent patroon in het denken meten. In deze nieuwe politieke breuklijn, waarop een groot effect van het onderwijsniveau uitgaat (Pelleriaux, 2000), heeft zich de ideologische frontvorming uitgedrukt. We noemen een denkwijze rechts-autoritair wanneer het niet postmaterialistisch is, maar wel autoritair, negatief tegenover vreemdelingen, politiek cynisch en individualistisch. Het denkpatroon is links-libertair wanneer het precies het omgekeerde inhoudt (Kitschelt & Hellemans, 1990).

Een hoge protestbereidheid, wellicht een correlaat van mondigheid, heeft een positieve lading op de eerste component en is bijgevolg negatief verbonden met een ethnocentrische houding. De mondige, kritische en actieve burger, die wordt gekenmerkt door zijn hoger opleidingsniveau (Lesthaeghe & Coffé, 2001) blijkt meer open te staan voor mensen van andere culturen.

De correlatiecoëfficiënten tussen ethnocentrisme en de verschillende attitudes zijn weergegeven in tabel 8.

Tabel 8: Bivariate correlatiecoëfficiënten tussen ethnocentrisme en enkele attitudes

	Pearson Correlatiecoëfficiënt	Sign. (2-tailed)
Wantrouwen in instellingen	,14	***
Protestbereidheid	-,42	***
Postmaterialisme	-,38	***
Algemene tevredenheid	-,06	**
Tevredenheid over democratisch systeem	-,15	***
Lokalisme	,02	

*** Sign. <=0,01 ** Sign. <=0,05

Naast protestbereidheid en postmaterialisme zijn ook de items ‘wantrouwen in instellingen’, ‘algemene tevredenheid’ en ‘tevredenheid over het democratisch systeem’ significant gecorreleerd met een negatieve houding tegenover allochtonen. Zoals reeds kon worden vastgesteld op basis van de componentenanalyse hangen deze drie vernoemde items samen.

¹⁵ Een analyse met de component ‘positieve houding ten aanzien van allochtonen’, geoperationaliseerd via een HCA met enkel de positief verwoorde uitspraken, geeft eenzelfde beeld qua waarden waarmee het samenhangt. Een positieve houding gaat hand in hand met een postmaterialistische attitude en

Dit sluit aan bij de vaststelling van Elchardus en Smits (1998) dat ontevreden mensen wantrouwiger staan tegenover instellingen.

Elchardus en Smits (1998) stelden tevens vast dat een etnocentrische houding het wantrouwen in instellingen aanzwengelt, een positief verband dat – hoewel wij geen causaliteit poneren¹⁶ - ook in onze analyse naar voren komt. Elchardus en Smits zoeken de verklaring voor dit verband bij de nieuwe breuklijn. Groepen die op die schaal een uitgesproken positie innemen zouden hun vertrouwen in instellingen verliezen omdat die hun waarden en overtuigingen niet of onvoldoende weerspiegelen. In recent werk herhalen Elchardus en Smits (2001) dat mensen die fundamenteel in conflict zijn met de gevestigde orde van hun samenleving ook minder vertrouwen zullen hebben in de instellingen van die samenleving. De kans op scherp conflict neemt toe in de mate dat de verschillen in opvatting leiden tot het gevoel dat men door de maatschappelijke elite minderwaardig wordt geacht of ethisch veroordeeld. Mensen die het moeilijk hebben met migranten of racist zijn, weten dat dergelijke houdingen door het establishment worden afgekeurd en onttrekken hun vertrouwen aan de instellingen die in hun ogen door de elite worden beheerd en die de elite ondersteunen.

De nieuwe politieke breuklijn kan ook dienst doen als verklaring voor de samenhang tussen een negatieve houding tegenover allochtonen en ontevredenheid over het democratisch systeem. Beide houdingen bepalen mee de positie die op de breuklijn wordt ingenomen.

Wat het waardeonderzoek betreft zullen we de samenhang tussen de verschillende waarden en de componenten zoals voorgesteld in tabel 5 en tabel 6 onder de loep nemen.

Een hoofdcomponentenanalyse waarin de dimensie ‘negatieve houding tegenover allochtonen en een lage betrokkenheid bij hun levensomstandigheden’ is opgenomen geeft een gelijkaardig resultaat als de componentenmatrix bekomen aan de hand van de ISPO-data.

Tabel 9 : Componentenladingen van de subdimensies van enkele attitudes
(eerste en tweede component, varimaxrotatie)

Component 1: Postmaterialist, bereid tot protest, tolerant en globaal gericht
(25% variantie ; Cronbach Alfa : 0,52)

,72	Postmaterialisme
,68	Protestbereidheid
-,66	Negatieve houding tegenover allochtonen en een lage betrokkenheid bij hun levensomstandigheden
-,52	Lokalisme

protestbereidheid.

¹⁶ Een negatieve houding tegenover allochtonen kan het vertrouwen schaden, maar wantrouwen kan ook aanleiding geven tot een rechtser positie op de politieke breuklijn (Vetter, 1997).

Component 2: Tevredenheid en vertrouwen
(23% variantie ; Cronbach Alfa : 0,44)

- ,76 Tevredenheid over werking democratie
- ,72 Wantrouwen in instellingen
- ,66 Algemene tevredenheid

Het enige verschil dat in vergelijking met de analyse met de ISPO-component (zie tabel 7) kan worden gemaakt is de variabele 'lokalisme'. Deze maakt nu deel uit van de component waartoe een negatieve houding tegenover allochtonen behoort, maar leidt niet tot een verhoging, noch een verlaging, van de interne consistentie van de component. Het lokalisme, dat kan worden gedefinieerd als de oriëntatie op en de identificatie met de lokale gemeenschap, gaat hand in hand met een negatieve houding tegenover allochtonen. Eisinga en Scheepers (1989) poneerden op basis van hun analyse dat lokalisme een positieve invloed heeft op beide componenten van ethnocentrisme. Het leidt tot een positieve attitude tegenover de 'ingroup' en een negatieve tegenover de 'outgroups'. Lokalisten identificeren zich sociaal met de plaatselijke gemeenschap en wensen deze gesloten te houden voor 'vreemden'. Mensen met een ruim sociaal perspectief beseffen daarentegen dat er andere culturen bestaan en dat de manier waarop wij onze samenleving organiseren en bekijken in feite heel relatief is. Als je die kennis hebt is de kans logischerwijze veel groter dat je je verdraagzaam opstelt.

De component 'negatieve houding tegenover allochtonen en lage betrokkenheid bij hun levensomstandigheden' is net als de ISPO-schaal significant positief verbonden met het wantrouwen in instellingen en negatief gecorreleerd met protestbereidheid, postmaterialisme en algemene tevredenheid. In tegenstelling tot de ISPO-component is de EVS-maat niet significant, althans niet op het 1% betrouwbaarheidsniveau, verbonden met de tevredenheid over het democratisch systeem, maar hangt het wel significant samen met het lokalisme. Tabel 10 geeft de Pearson correlatiecoëfficiënten weer tussen een negatieve houding tegenover allochtonen en de verschillende attitudes.

Tabel 10: Bivariate correlatiecoëfficiënten tussen een negatieve houding tegenover allochtonen en lage betrokkenheid bij hun levensomstandigheden en enkele attitudes

	Pearson Correlatiecoëfficiënt	Sign. (2-tailed)
Wantrouwen in instellingen	,21	***
Protestbereidheid	-,25	***
Postmaterialisme	-,30	***
Algemene tevredenheid	-,09	***
Tevredenheid over democratisch systeem	-,06	
Lokalisme	,20	***

*** Sign. <=0,01

In de ISPO-studie zijn de Pearson-correlatiecoëfficiënten tussen een negatieve houding tegenover allochtonen en de waarden waarmee deze houding een component vormt hoger en kunnen deze duidelijker worden onderscheiden van de zwakke verbanden tussen een negatieve houding en de overige attitudes. In het waardeonderzoek is dit verschil minder duidelijk. We stellen trouwens vast dat de Pearson correlatiecoëfficiënt tussen een negatieve houding en het wantrouwen in instellingen hoger is dan tussen een negatieve houding en het lokalisme, hoewel deze laatste wel tot dezelfde gemeenschappelijke component behoort. Dat het lokalisme in de in tabel 9 voorgestelde eerste component niet leidt tot een verhoging van de interne consistentie was reeds een aanduiding voor dit zwakkere verband tussen een negatieve houding tegenover allochtonen en het lokalisme.

Tabel 11 laat zien dat de component ‘het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden’ zoals voorgesteld in tabel 5, net als de component ‘negatieve houding tegenover allochtonen en een lage betrokkenheid bij hun levensomstandigheden’ een dimensie vormt met postmaterialisme, protestbereidheid en lokalisme. Bij het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden is de componentenlading op deze dimensie echter vrij laag (-0,42)¹⁷. Bijgevolg kunnen we stellen dat de dimensie ‘het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden’ in vergelijking met de andere maten van een negatieve houding tegenover allochtonen, zowel op basis van de EVS- als de ISPO-studie, minder goed in het door ons bekomen patroon kan worden geplaatst. Het blijkt met andere woorden een andere vorm van intolerantie te meten. Terwijl de dimensies ‘negatieve houding tegenover allochtonen’ en ‘etnocentrisme’ refereren naar de sociaal-economische bedreiging die van allochtonen uitgaat en de sociaal-culturele verschillen, verwijst ‘het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden’ veeleer naar een gewenste sociale afstand. Dit betekent tevens dat het in zekere zin ook als gedragscomponent kan worden beschouwd.

Tabel 11 : Componentenladingen van de subdimensies van enkele attitudes
(eerste en tweede component, varimaxrotatie)

Component 1: Tevredenheid en vertrouwen
(24% variantie ; Cronbach Alfa : 0,44)

,76	Tevredenheid over werking democratie
-,72	Wantrouwen in instellingen
,66	Algemene tevredenheid

¹⁷ Hetzelfde geldt wanneer de component wordt gebruikt die refereert naar het niet als buur willen van de ‘klassieke’ allochtonen (mensen van een ander ras, moslims en immigranten/buitenlandse werknemers) of de component die verwijst naar het niet als buur willen van etnische minderheden en sociale marginalen.

Component 2: Postmaterialist, bereid tot protest, tolerant en globaal gericht
(21% variantie ; Cronbach Alfa : 0,40)

- ,74 Postmaterialisme
- ,70 Protestbereidheid
- ,53 Lokalisme
- ,42 Het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden

De dimensie ‘het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden’ is met dezelfde waarden significant verbonden als de dimensie ‘negatieve houding tegenover allochtonen en lage betrokkenheid bij hun levensomstandigheden’. De waarden van de correlatiecoëfficiënten zijn echter beduidend lager.

Tabel 12: Bivariate correlatiecoëfficiënten tussen het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden en enkele attitudes

	Pearson Correlatiecoëfficiënt	Sign. (2-tailed)
Wantrouwen in instellingen	,10	***
Protestbereidheid	-,11	***
Postmaterialisme	-,14	***
Algemene tevredenheid	-,07	**
Tevredenheid over democratisch systeem	-,02	
Lokalisme	,09	***

*** Sign. <=0,01 ** Sign.<=0,05

4. BESLUIT

Er circuleren onnoemelijk veel termen voor een negatieve houding tegenover allochtonen. Als je ze bijeen legt en even schudt zie je al gauw waar de verwantschap ligt : in wezen gaat het altijd om een argwanende en afkerende houding tegenover wie vreemd is.

In deze paper stond het operationaliseren van deze attitude in het brandpunt. Dit gebeurde op basis van het ISPO-onderzoek van 1995 en de EVS-studie van 1999. Verschillende componenten die verwijzen naar een negatieve houding tegenover allochtonen werden geoperationaliseerd en vervolgens vergeleken.

De ISPO- en EVS-component die gaandeweg naar voren werden geschoven als goede maat voor een algemene negatieve houding tegenover allochtonen, zijn allebei terug te vinden in een component die verwijst naar respondenten met een tolerante, kritische en postmaterialistische houding. Hoewel bij de component die werd bekomen op basis van de

EVS-studie ook de geografische identiteit hoort -een negatieve houding ten aanzien van allochtonen gaat samen met het gericht zijn op de lokale gemeenschap-, lijken beide componenten min of meer vergelijkbaar. Dat een negatieve houding tegenover allochtonen samenhangt met een materialistische houding kan worden gekaderd in de nieuwe politieke breuklijn die zich gedurende het voorbije decennium heeft ontwikkeld. Daarnaast hangt een kritische opstelling in de zin van bereidheid tot het nemen van actie samen met een tolerante houding. In de EVS-studie komt daarenboven naar voren dat mensen wiens leven wordt bepaald op het dorpsplein zich sociaal identificeren met de plaatselijke gemeenschap en deze gesloten wensen te houden van 'vreemden'.

De schaal 'het niet als buur willen van etnisch-culturele minderheden' die aan de hand van de EVS-studie werd geoperationaliseerd bleek qua concept af te wijken van de overige twee maten voor een negatieve houding ten aanzien van allochtonen. Eerder dan te verwijzen naar de sociaal-economische bedreiging die van migranten uitgaat en naar de sociaal-culturele verschillen, refereert zij naar de gewenste sociale afstand.

Voor het vaststellen van deze bevindingen hebben we moeten roeien met de riemen die we hadden en deze waren niet optimaal. Het aantal vergelijkbare items was immers beperkt, waardoor niet uitgebreid kon worden gezocht met welke waarden een negatieve houding tegenover allochtonen in beide onderzoeken samenhangt. Daarenboven waren de schalen die de attitudinale vertalingen weergeven in beide onderzoeken niet volledig gelijk.

Samenvattend durven we te stellen dat de componenten uit het verkiezingsonderzoek en het waardeonderzoek die verwijzen naar een algemene negatieve houding tegenover allochtonen met de nodige voorzichtigheid vergelijkbaar zijn. De component die verwijst naar het niet als buur moet als een andere maat worden beschouwd, met name één die verwijst naar de gewenste sociale afstand.

BIJLAGE 1: VRAGEN DIE PEILEN NAAR DE HOUDING TEGENOVER ALLOCHTONEN IN HET EVS-ONDERZOEK

« Wanneer banen schaars zijn, moeten werkgevers voorrang verlenen aan Belgen boven migranten ? »

- Antwoordcategorieën :
1. Mee eens
 2. Niet mee eens
 3. Geen van beide

De oorspronkelijke variabelen werden als een dummy geoperationaliseerd. Diegenen die het eens zijn met de uitspraak werden tegenover de rest geplaatst.

« Welke van de volgende uitspraken komt het meest overeen met uw eigen opvatting ? »

- Antwoordcategorieën :
1. Het is beter voor de samenleving wanneer immigranten hun eigen gebruiken en tradities behouden
 2. Het is beter voor de samenleving wanneer immigranten hun eigen gebruiken en tradities niet behouden maar de gebruiken van het land overnemen

« Wilt u aangeven in hoeverre u zich betrokken voelt bij de levensomstandigheden van volgende groepen mensen¹. U kan antwoorden met zeer sterk, sterk, tot op zekere hoogte of helemaal niet. »

- Antwoordcategorieën :
1. Zeer sterk
 2. Sterk
 3. Tot op zekere hoogte
 4. Niet zo sterk
 5. Helemaal niet

« Wilt u aangeven of u bereid zou zijn om werkelijk iets te doen om de omstandigheden te verbeteren van volgende groepen². U kan antwoorden met zeer zeker, ja, ja en neen en neen en zeker niet. »

- Antwoordcategorieën :
1. Zeer zeker
 2. Ja
 3. Ja en neen
 4. Neen
 5. Zeker niet

« Op kaart X staan diverse groepen van mensen³. Overloop rustig de kaart en kan u nu alle groepen opnoemen die u liever niet als buren zou willen hebben. »

- Antwoordcategorieën⁴ :
0. Niet genoemd
 1. Genoemd.

¹ Wij beperkten ons tot de groep 'immigranten in ons land'.

² Net als bij de vorige vraag gaat het in onze analyses enkel om de 'immigranten in ons land'.

³ Wij beperkten ons tot de volgende bevolkingsgroepen: mensen van een ander ras, moslims, immigranten/buitenlandse werknemers, joden en zigeuners.

⁴ Bij vragen met een dichotome keuze hebben mensen de neiging om het 'tolerante' alternatief te kiezen. In werkelijkheid is hun houding allicht niet zo eenduidig. De vraag laat hen echter niet toe om de overwegingen die zij in hun werkelijke houding of gedrag maken weer te geven. Het houdt de verplichting in te kiezen voor één van de twee abstracties, met name 'integratie' of 'segregatie'. Deze keuze is in feite te eenvoudig. Een dichotome variabele kan de complexiteit van de houdingen tegenover het niet als buur willen van bepaalde bevolkingsgroepen wanneer 'segregatie' wordt verworpen, niet vatten.

« Als het gaat over mensen uit minder ontwikkelde landen die hier komen om te werken. Wat zou de regering volgens u moeten doen ? »

- Antwoordcategorieën :
1. Iedereen laten komen die wil komen
 2. Mensen laten komen zolang er banen beschikbaar zijn
 3. Een duidelijke limiet stellen aan het aantal buitenlanders dat hier kan komen
 4. Verbieden dat mensen van andere landen hier komen

BIJLAGE 2 : INFORMATIE OVER SCHALEN EN VARIABELEN UIT HET ISPO- ONDERZOEK

WANTROUWEN IN INSTELLINGEN

« Ik ga u nu een lijst met instellingen voorlezen. Kunt u voor elk van deze instellingen zeggen of U daar veel of weinig vertrouwen in hebt ? »

- Antwoordcategorieën : 1. Zeer veel vertrouwen
2. Veel vertrouwen
3. Noch veel, noch weinig vertrouwen
4. Weinig vertrouwen
5. Zeer weinig vertrouwen

Lading

,69	Gerecht
,67	Parlement
,62	Rijkswacht
,60	Administratie
,51	Onderwijs
,51	Vakbonden
,48	Kerk
,45	Pers

33% verklaarde variantie; Cronbach Alfa : 0,69

PROTESTBEREIDHEID

« Mensen die het niet eens zijn met de gang van zaken hebben verschillende actiemiddelen tot hun beschikking om te protesteren. Zou u geneigd zijn sommige van deze actiemiddelen ooit wel eens persoonlijk te gebruiken? »

- Antwoordcategorieën⁵ : 1. Zeker gebruik van maken
2. Zou wel eens kunnen
3. Nooit gebruik van maken

Lading

,81	Vreedzaam betogen
,78	Tekenen van petitie's
,78	Boyot-acties tegen producten
,67	Deelnemen aan niet door de vakbond erkende stakingen
,64	Administratieve gebouwen bezetten

54% verklaarde variantie; Cronbach Alfa : 0,78

⁵ De categorieën werden gehercodeerd zodat de hoogste waarde verwijst naar het goedkeuren van actiemiddelen. Bijgevolg stelt de component de goedkeuring voor voor de actiemiddelen met een hoge componentenlading op de component.

POSTMATERIALISME

« In de politiek is het soms onmogelijk om verschillende zaken terzelfdertijd te bereiken. Hierbij hebt u een lijst van enkele doelstellingen. Sommige zijn meer belangrijk dan andere. Wilt u nu uit deze politieke doelstellingen aangeven welk voor u de vijf belangrijkste zijn⁶ ? »

- Doelstellingen :
1. Orde handhaven in het land
 2. De mensen meer inspraak geven in de regeringsbeslissingen
 3. Prijsstijgingen tegengaan
 4. De vrije meningsuiting beschermen
 5. Behouden van een hoge graad van economische groei
 6. Het land verzekeren van een sterk leger
 7. De mensen meer inspraak geven in beslissingen op het werk en in hun gemeente
 8. De leefomgeving van de mensen verbeteren
 9. Een stabiele economie behouden
 10. Misdadigheid bestrijden
 11. Een vriendelijkere en minder onpersoonlijke samenleving uitbouwen
 12. Een samenleving uitbouwen waar ideeën belangrijker zijn dan geld

Wij hebben drie categorieën geoperationaliseerd. 'Postmaterialisme' correspondeert met de respondenten die twee postmaterialistische items aangeven als de twee belangrijkste politieke doelstellingen. De 'materialisten' zijn diegenen die twee materialistische doelstellingen uitpikken. De respondenten die één postmaterialistisch en één materialistisch item verkiezen behoren tot het gemengde type.

TEVREDENHEID

Tevredenheid over democratie

« In het algemeen genomen, bent u zeer tevreden, eerder tevreden eerder niet tevreden of helemaal niet tevreden met de werking van de democratie in België? »

- Antwoordcategorieën⁷ :
1. Zeer tevreden
 2. Eerder tevreden
 3. Eerder niet tevreden
 4. Helemaal niet tevreden

Algemene tevredenheid

« We hadden graag geweten wat men vindt van het leven in België. In welke mate bent u tevreden met het leven in onze maatschappij? »

- Antwoordcategorieën : 0. Zeer ontevreden
tot 10. Zeer tevreden

⁶ Teneinde de vergelijkbaarheid met het EVS-onderzoek te optimaliseren, beschouwen wij enkel de twee belangrijkste items. Hierbij wordt verondersteld dat de respondenten als eerste het voor hen belangrijkste item aanduiden.

⁷ De categorieën werden gehercodeerd zodanig dat de hoogste waarde verwijst naar tevredenheid, waardoor ze op dezelfde wijze is opgebouwd als de vraag betreffende de tevredenheid over het leven.

LOKALISME

« Tot welk geheel rekent u zich op de eerste plaats en op de tweede plaats⁸? »

- Antwoordcategorieën :
1. België
 2. Franstalige Gemeenschap
 3. Vlaamse Gemeenschap/Gewest
 4. Duitstalige Gemeenschap
 5. Waalse Gewest
 6. Brussels Gewest
 7. Provincie
 8. Gemeente of stad
 9. Andere

Met het oog op een zo groot mogelijke vergelijkbaarheid met de EVS-data gebruikten wij volgende categorisering:

1. België
2. Regio
3. Gemeente of stad

Onder regio verstaan we zowel provincie als gewest of gemeenschap. Aangezien we niet weten wat de respondenten die ‘andere’ aanduiden (2,4% van de steekproef) hieronder verstaan, hebben we deze als missings beschouwd.

⁸ Voor onze analyse bekeken we enkel het gebied dat op de eerste plaats komt.

BIJLAGE 3 : INFORMATIE OVER SCHALEN EN VARIABELEN UIT HET EUROPEES WAARDEONDERZOEK

WANTROUWEN IN INSTELLINGEN

« Wilt u mij voor elk van de instellingen op kaart X vertellen of u er heel veel, tamelijk veel, niet zo veel of helemaal geen vertrouwen in heeft ? »

- Antwoordcategorieën : 1. Heel veel
2. Tamelijk veel
3. Niet zo veel
4. Helemaal geen

Lading

,74	Parlement
,69	Administratie
,67	Politie
,66	Gerecht
,50	Pers
,49	Vakbonden
,46	Onderwijsstelsel
,28	Kerk

34% verklaarde variantie; Cronbach Alfa : 0,70

PROTESTBEREIDHEID

« Op kaart X staan een vijftal politieke acties die men kan voeren. Wilt u mij over elke actie vertellen of u het ooit zelf heeft gedaan, of het zelf misschien zou doen als u het nodig vond, of dat u het zeker nooit zult doen ? »

- Antwoordcategorieën⁹ : 1. Zelf gedaan
2. Zou dat misschien doen
3. Zou dat nooit doen

Lading

,77	Meedoen aan toegestane, normale demonstraties
,76	Een gebouw of een fabriek bezetten
,71	Boycotten
,68	Meedoen aan een wilde staking
,57	Handtekening zetten onder een petitie

49% verklaarde variantie; Cronbach Alfa : 0,73

⁹ Net als bij de ISPO-data werden de categorieën gehercodeerd zodat de component verwijst naar 'protestbereidheid'.

POSTMATERIALISME

« Er wordt heel wat gediscussieerd over de doelstellingen van ons land voor de komende 10 jaar. Op kaart X staan vier doelstellingen. Over het belang daarvan denken mensen verschillend. Welke doelstelling van deze lijst vindt u zelf het meest belangrijk ? »

« En welke doelstelling komt voor u op de tweede plaats ? »

- Doelstellingen :
1. Orde handhaven
 2. Meer mensen meer invloed verschaffen op belangrijke regeringsbesluiten
 3. Prijsstijgingen tegengaan
 4. De vrije meningsuiting beschermen

Net als bij het ISPO-onderzoek hebben we drie categorieën geoperationaliseerd :

1. Materialist
2. Gemengd
3. Postmaterialist

TEVREDENHEID

Tevredenheid over democratie

« Bent u over het geheel genomen zeer tevreden, behoorlijk tevreden, niet erg tevreden of helemaal niet tevreden met de manier waarop de democratie zich ontwikkelt in ons land ? »

- Antwoordcategorieën¹⁰ :
1. Zeer tevreden
 2. Behoorlijk tevreden
 3. Niet erg tevreden
 4. Helemaal niet tevreden

Algemene tevredenheid

« En hoe tevreden, of ontevreden bent u, alles samen genomen, met uw leven tegenwoordig? »

- Antwoordcategorieën :
1. Ontevreden
 - tot 10. Tevreden

LOKALISME

« Op kaart X staan een aantal geografische eenheden. Tot welk van deze geografische eenheden vindt u dat u in de eerste plaats behoort? »

- Antwoordcategorieën :
1. Plaats of stad waar u woont
 2. De regio waar u woont (Vlaanderen, Wallonië of Brussel)
 3. België
 4. Europa
 5. De hele wereld

¹⁰ Net als bij de ISPO-data werden de categorieën gehercodeerd zodanig dat de hoogste waarde verwijst naar tevredenheid, waardoor ze op dezelfde wijze is opgebouwd als de vraag betreffende de tevredenheid over het leven.

De laatste twee categorieën, samen goed voor 12% van de respondenten, werden voor de analyse samengenomen in een categorie en de categorieën werden omgedraaid zodat een hoge score op de variabele verwijst naar een oriëntatie op de lokale gemeenschap.